

Чедомир М. ЛУЧИЋ

ИСТОРИЈА ВЛАДИКЕ ВАСИЛИЈА ПЕТРОВИЋА КАО ИСТОРИОГРАФСКИ ЗБОР

*Поштовани јосиодине Предсједниче Академије,
уважени академици,
цијењено Предсједништво и остала јосиодо!*

Част је говорити у овако високоумљем богатом дому, а додатно задовољство кад је ријеч о Василију Петровићу, владици – митрополиту, егзарху Пећког трона, господару подловћенске Горе Црне и писцу прве историје о њој, пјеснику славопојцу, визионару, али и дунцији ратнику и прегоаоцу, са јасно израженим цртама темперамента каменог његушко-катунског брдског подгорја.¹

Изречено није тешко образложити.

Уз црквене обавезе управљао је још од Турака неослобођеном малом (ријетко кад и међуплеменски, а немоли међунахијски довољно повезаном) територијом. Унутрашњим размирицама разбијени, а у немаштини змијски отровани. Насрћу, каткад, и на црквена имања. Тако учинише Хумци кад отимаху манастирско на Цетињу. Убијали су тада чак и свештена лица, док Турци (иако иновјерци) правилно, у корист Манастира пресудише. Чак и забиљежише да тада, како рекоше: „Калуђер Василије не би на Цетињу”.²

И у таквим околностима Он слововеличјем буди:

* Проф. др Чедомир Лучић, Универзитет Црне Горе

¹ Ч. Лучић, Слобода, вјера и национални дух владајуће лозе Петровића (у: „Династија Петровић Његош”), ЦАНУ и Универзитет Црне Горе, књ. 60, стр. 273–282.

² О владици Василију детаљније, Ч. Лучић, Епско-будничке координате владике Василија Петровића, Војноисторијски гласник 1–2, Београд, 1998, стр. 13–19.

„Србски свети краљи востаните
Отчество ваше обновите...”

Обновитељску визију хоће и да практично оствари.

Чак је „био 1763. године с неким Србима покренуо питање обнове старе српске државе, у чији је састав требало да уђу: Србија, Бугарска, Босна, Горња Албанија, Далмација, Темишварски Банат и Славониј...”³

Договор да сви „у један дан побију своје Турке, а у аустријским провинцијама да смакну све странце офицере”, осујећен је и крваво наплаћен.

Дакле, био је истовремено будничар и заточник да на дјелу остварује визије за које су још требали вјекови протећи.⁴

„У акцији је повезан са неуспјелим уротама, због којих је (до бијега са Крита) робијао патријарх Василије Бркић.”⁵

Оптерећен је нарцисоидним величањем Црногораца.⁶ Сматра их већим од осталих Срба, истичући да су „србска дика превелика”. Такав је посебно у моментима поетских надоја. Рекло би се да тада заборавља да је егзарх, тј. првозамјеник свештеног Пећкога трона.⁷

Ових пар напомена јасно потврђују да се једино кроз вишеугаоно сагледавање личности и дјела може боље разумјети и историографски оцијенити његова „Историја о Црној Гори”.

Објављена је прије тачно 256 година и шест мјесеци, што значи 24. марта 1754. године. Величине 40 страна са *Предговором* од 94 и текст од око 860 редака, или преко 4 хиљаде ријечи. Ни обимом мање, ни чињеницама садржајније историје, ни опречнијих мишљења, па ни политикантских надринаучних злоупотреба мимо ње било није. Зашто?

Једноставно, зато што јој се ријетко прилазило кроз комплетну стваралачку појаву аутора, али још рјеђе кроз комплексну личност човјека који није приказивао оно што јесте, већ оно што би желио.

Док Петар Први Свети умије да кликне:

³ Др Љубомир Дурковић Јакшић, Митрополија црногорско-приморска никада није била аутокефална, Београд – Цетиње, 1991, стр. 13.

⁴ Историјска догађања из друге половине 19. вијека, кад је у састав Црне Горе ушао дио Херцеговине, неумјесно је из било којих побуда, приписвати тзв. „пророчанским гледањима у будућност” владике Василије, тим више што је надомјештано-измишљајни дио у Његовој „Историји” имао практичну намјену конотирану за оно вријеме.

⁵ Др Љубомир Дурковић Јакшић, Митрополија црногорска..., цит. дјело, стр. 13.

⁶ Ч. Лучић, Епско-будничке координате владике Василија..., стр. 14 и 15.

⁷ Др Љ. Дурковић Јакшић, Митрополија црногорска..., стр. 47.

„Није сјенка слога црногорска!”⁸,

и да охрабри пред битку: „Напријед док у вама јуначко србско срце куца!”⁹ или прекори за недоличност: „Вама сви непријатељи из свијета не могу нанијети зла колико га сами себи чините”¹⁰. „Ви чините што знате но не знате што чините” и слично.¹¹ А кад му прекипи нагласи: „Да сам међу Турке стоја боље би проша’ него међу вас Катуњане”¹². Све према датој ситуацији.

„Василије, воеводич сербској земљи”¹³ или „Трона српскога егзарх”¹⁴ (како се, уз остало, на својој „Историји” потписао) летѝ у, до маглина Андромед, далеким плановима. Па ако и јесте превише, није случајно. За ово је, по свему судећи, сам дао одговор.

Обраћајући се Црногорцима (на четири године иза објављивања „Историје”, тј. 1758) вели:

„Изведох вас свијету пред очи. Заступах вас да будете велики људи на свијету”.

Ту су кључ и одгонетка намјене његове „Историје”, овога својеврсног прозног хвалоспјева, а уједно и ослободилачког манифеста. Храброст му не да да посустане.

Потхрањује је непрестаном мисли о тој „извиискри”, каменгорјем окованој, која је све јача и свјетлија што на њу жешће стране силе ударају.

Бескомпромис је толики да нема попуштања, па ако се мора, наглашава: „Нека наша земља нашу крв попије!”

Непријатељском окружењу, од Турака злих а јаким и Млечана подло наопаких, требало је предочити да без страшног и обостраног згибени-

⁸ Детаљније, Ч. Лучић, Моћ ријечи Петра Првог – етичкоестетски аспекти, Универзитетска ријеч, Никшић, 1987, на више мјеста.

⁹ Опширније у књизи Ч. Лучић, Митрополит Петар Први Петровић Његош, Историјски институт Подгорица и „Стручна књига”, Београд, 1991.

¹⁰ Ч. Лучић, Митрополит Петар Први..., на више страна.

¹¹ Ч. Лучић, Митрополит Петар Први..., детаљније на више страна.

¹² Ове пријекорне ријечи, као и сличне опомене морализаторске природе.

¹³ Тако се чешће потписивао.

¹⁴ „Јешче же и синодално потписујем сему митрополиту кир Василију скендеринском и приморском титул, да јест и егзарх с (вја)тјешаго Трона пећскога, патријархиј славеносербскија”, пише уз остало у Грамати патријарха Атанасија, који га је хиротонисао у Београду 22. августа 1750. године, кад му је и додијелио звање егзарха, тј. замјеника.

ја амо похода нема. Неослобођенима да је ово „свјетилник слободе“, а далеким Русима да се на Балкану имају у кога поуздати.

Приказати реално стање (разбојништва, крађе, пљачке и друга злорађа) претпостављало је само још горем одвући.

Још то рећи пред царевином која је само 21 хиљаду и 997 пута површински већа од његове, сиромашне и сиротињске Подловћенке, мале „сламке међу вихорове!“

Јер зашто би, у том случају, та васељенски најсилнија држава (из које никад Сунце не излази), марила за такве?

Отуда је све „витештвом“ оковано у малој, а тако далекодометној повјесници коју историјом назва!

Отуда и онолике „провинције“ и „градови“, сем Цетиња за које није могао то рећи пошто су ранији долазници већ имали представу о њему.

Зна мудри Василије да су провинције велике цјелине, да то нијесу ни племена ни нахије. Као што ни села нијесу градови, а и „војводе бојне“, без војводстава у класичном смислу, само су неколикоселна обичајно-почасна именовања (Ја тебе „сердаре“, ти мене „војводо“, како би народ рекао).

Али, све је складно уклопљено, па и китњасто, Богом дано, рухо земаљско.

Отуда онолика љепота природе, богатство токова и риба разноврсних, видици на све стране, у трепету сунчаних зрака и огледалу мора „Адријатског“, на чему би му и данашњи туризмолози позавидјели.

Тако претстављена, и у макродимензијама, више и није Гора Црна, већ црногоричном зелени обрастао јеинствен чаролики крај.

Главни провидур за Далмацију Франческо Гримани у вези са тим вели: „Описује Црну Гору (...) као једну од највећих и најплоднијих покрајина на свијету“.

Али Гриманију не смета то, већ што је писао да је његов српски народ подигао Котор, који је тада „припадао Млечанима“, па га је прожимао страх да се то сазнање не прошири и на будуће генерације и откаже им се лојалност.

Василијева „Историја“ није ни празна маштарија, ни буновна сањарија, али ни (како му на толикој временској удаљености подмећемо) визија оне „прекјучерашње“ Николине, ни „јучерашње“ бановинске, али ни данашње монтенегријске творевине.

То је производ невоље да се Велики брат истокрвнима окрене. А кад се то деси и насртаји освајача ће устукнути. Но, књига – ходалница кроз вјекове и свјетове, није се задржала само у рукама руског вицекањцелара Михајла Иларионовича Воронцова, коме је намијењена.

Потражњу за њеним примјерцима упутили су и недобронамјерни. Почеше прво ситнија шиљкања, а потом и страшне оптужбе. Венеција гори од жеђи за Василијевим животом. Није ни чудо.

Препео се „крилати лав” млетачки да ће својатање Котора и других мјеста и градова довести да се отргну из његових шапа. Кују планове како га мучки смаћи испод овог шара сунчаног. У разматрању су двије варијанте: прва, ухватити га и предати Турцима, а ионако му босански паша коцем пријети. Тада би, језуитски перфидно, жал за њим изјављивали. Друга, потајно отровати и опет жалити.

Заиста, три пута му (на срећу безуспјешно) најжешћи отров приправљаху.

А овај неустрашивко, у којем пјенушаше крв рођеног стрица Данила Шћепчева, као да не хајаше.

Опомиње Дужда (и то писмом са пута, из Трста 15. јуна 1757) на млетачку подлост, истичући да су им Црногорци често у помоћ прискакали.

„То ли су наши стари заслужили”, вели, „да ми земљу (...) разорите, а мене (...) у варварске руке предате?!”

„И добро да знате господо Венецијани, ово се коло овога свијета обраћа наоколо и всјаки тко какво жито посјеје таково по времену и пожње.”

Пророчанство му се остварило. Тачно послје четрдесет година иза овога (или тридесет и једну од његовог упокојења) истопила се 1797. године Млетачка империја пред блиц покретом снага корзиканског чудовишта Бонапарте. На пријетње од околних, локалних, паша и везира био је огуглао. Оне, као и оружани напади, слиједиле су због неплаћања харача. Црногорци су чешће обећавали него порез давали! И кад би то чинили, тражили су услов да могу на турске пазаре и у градове слободно излазити.

Василијева „Историја” доживљавала је исправке и од неких његових истовјерника који су, тих година, боравили у Петрограду.

Братоножић Јован Стефанов Баљевић (средином 1757. године) пише о Црној Гори „Кратко историчко-географско описаније”.

Ту наглашава Василијево, у „Историји” му погрешно припајање Црној Гори: Доњих и Горњих Васојевића, Братоножића, Куча, Морачана, Ровчана, Бјелопавлића, Пипера, затим Клименте, Хоте, Тузи, Кастрате, Шкреље итд.

То је додатно изазвало сумњу у вјеродостојност Василијевог пописа провинција”. Ово и поред тога што Баљевић наводи Василијеве тежње да у Црној Гори жели „завести ред и поредак”. А тек шта је радила тајна млетачка агентура.

Грофу Воронцову, који се иначе бавио поезијом, ова минијатурна повјесница о далекој балканској ратничкој насеобини, била је занимљива. Но, у свим круговима владало је дистанцирање од убјеђења да је то (посебно у погледу територија) заиста тако. Збуњујуће је дјеловао и толико велики број сердара, нарочито војвода, не знајући да је то овамо обичајно народно титулисање у коме се није оскудијевало. Нарочито је било несхватљиво зашто толика, тако богата, а слободна земља, захтијева помоћ?

Како су се отежавајући притисци на Царски двор повећавали, ријешено је да се упути делегација и испита стање. На челу мисије био је, ревносно тачни, пуковник Пучков који је са Василијем дошао на Цетиње. Одмах му је пало у очи другачије стање. Умјесто реда и поретка, размирице и сукоби. Присуствовао је и суђењу од, на брзину, састављеног Суда (попут ранијег неуспјелог Даниловог). И шта се десило? Одређено је, уз остало, и да се осуђеникова кућа сруши. Тако, док је сиротиња пиштала, извршитељи пореметише шљеме и оборише пар камења са сламне колибице.

То је, нажалост, била реалност сурове и сирове свакодневице, која је пољуљала маштовите планове предузимљивог митрополита. И кад је Пучков (на чију се ревност љутимо) поднио пучистички негативан извјештај, Василијева звијезда кренула је силазном путањом. Нова преписка, молбе и представке, тешко су ублажавали измијењени став званичне Русије.

Трећим (и заувјек посљедњим) одласком (стигао је крајем октобра 1765) нешто се постигло. Јак утицај учиниле су старе грамате Петра Великог и Јелисавете Петровне.

Донио их је као потврду дубине руско-црногорских односа из ранијег периода. Но, то је већ био њихов овоземни крај.

Умро је истог датумског дана, 24. марта 1766. године, на тачних 11 година иза његове, контраверзно схватане „Историје”.

Недовршеном, а тиме и непотписаном Опоруком потврдио је да је свој, трудољубљем испуњени живот, провео под начелом: Све за свој народ, за себе ништа. И са одра је тражио царску милост и помоћ за далеку, а у себи ношену, Црну Гору. Иако посмртно, та му се жеља испунила.

Кад се то има на уму не замјера му се ни преувеличавање ни хвало-спјевље.

Тим више што је то вријеме пустолова који су се лажно представљали, што ће, иза њега, учинити и неодгонетнута појава у личности Шћепана Малог.

Василијева „Историја” (коју некад назива „Извјештај”), свакако је незаобилазан историографски спис. И баш што је такав, ближе оивичава вријеме и прилике у њему.

Било би одвише шаљиво закључивати да је правио националне подјеле у данашњем смислу, тим више што су се нације кристалисале тек у другој половини 19. вијека.

Чедомир М. ЛУЧИЧ

ИСТОРИЈА О ЧЕРНОГОРИИ МИТРОПОЛИТА ВАСИЛИЈА ПЕТРОВИЧА КАК ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК

Резюме

Митрополит Черногоории, Скендери и Приморья Василие Петрович-Негош был государем, поэтом и писателем „Истории о Черногории”. Произведение является известным историческим и историогеографическим источником, который знакомит нас с действиями в Черногории в первой половине XVIII века и дает представление того времени.